

Małgorzata Jaracz
Bydgoskie Towarzystwo Naukowe, Bydgoszcz
maljaracz@op.pl

ANTROPONIMIA ŻYDÓW W PRZESTRZENI NAZEWNICZEJ MIĘDZYWOJENNEJ BYDGOSZCZY – SYSTEM IMION

Słowa kluczowe: onomastyka, antroponimia, imię, Żydzi
Keywords: onomastics, anthroponymy, given name, Jews

Wprowadzenie

Antroponimia polskich Żydów jest nadal jednym z tych podstawowych tematów, które otwierają perspektywę badawczą i pozwalają postrzegać różne zjawiska nazewnicze w kategoriach tak zwanej onomastyki kulturowej (Rzetelska-Feleszko 2006: 195–198), łączącej ogląd faktów językowych ze specyficznymi uwarunkowaniami historycznymi, społeczno-gospodarczymi i obyczajowymi kształtującymi ponadtysiącletnie dzieje Rzeczypospolitej.

Przedmiotem niniejszego artykułu są imiona przedstawicieli mniejszości żydowskiej mieszkających w Bydgoszczy w latach 1920–1939. Do podjęcia problematyki judaistycznej skłaniają nie tylko przesłanki natury historycznej, tj. wczesna obecność tej grupy narodowo-wyznaniowej w grodzie nad Brdą (przed 1346 r., czyli przed lokacją miasta), ale także jej ważna pozycja ekonomiczna, duża aktywność polityczna, organizacyjna i kulturalna. Nie do przecenienia są też przesłanki natury językoznawczej, brakuje bowiem szczegółowych analiz nazewnictwa ludności żydowskiej, która zamieszkiwała od wieków Bydgoszcz i okoliczne miejscowości¹.

¹ Chodzi o takie miasteczka, jak Solec Kujawski, Koronowo lub Fordon (włączony w obręb Bydgoszczy dopiero w 1972 r.).

Artykuł włącza się w nurt badań nad antroponimią Żydów w Polsce, zapoczątkowany przez Jana S. Bystronia (1993) i kontynuowany współcześnie m.in. przez Zofię Abramowicz (1996, 2002), Leonardę Dacewicz (2001, 2004, 2008), ks. Antoniego Troninę i Piotra Walewskiego (2009). Niniejsze opracowanie jest też dopełnieniem problematyki zawartej we wcześniejszym artykule mojego autorstwa o nazwiskach bydgoskich Żydów (Jaracz 2007). Jako materiał źródłowy wykorzystuję listę płatników składki gminy wyznaniowej żydowskiej na 1939 r.²

1. Diaspora żydowska w międzywojennej Bydgoszczy

W interesującym nas okresie międzywojennym Żydzi stanowili drugą co do wielkości, po Niemcach, mniejszość narodową. Zdaniem Zdzisława Biegańskiego (1999: 7) w 1939 r. diaspora ta liczyła do dwóch tys. osób, czyli około 1,5% ogółu ludności i tworzyła w tym czasie drugie po Poznaniu skupisko wyznawców judaizmu w dawnym województwie poznańskim. Jest to tym ważniejsze, że pierwsze ślady obecności żydowskiej w Bydgoszczy, choć giną w mrokach dziejów, niewątpliwie należą do najstarszych na terenie kształtującego się państwa piastowskiego. Isaak Herzberg w opracowaniu *Geschichte der Juden in Bromberg* pisał, że:

Czas osiedlenia się Żydów w Bydgoszczy nie jest nam znany. Również nie wiemy, skąd ci pierwsi samodzielnie tu zamieszkali Żydzi przybyli (Herzberg 1903: 9 – tłum. M.J.).

Sugerował przy tym możliwość osiedlenia się tej mniejszości *na terenie zamku bydgoskiego* w XI–XII w., a więc już we wczesnym średniowieczu, jeszcze przed lokacją miasta. Żydzi zajmowali się tradycyjnie handlem i do połowy XVI w. mieli ku temu bardzo sprzyjające warunki. Dopiero przywilej króla Zygmunta Augusta z 1555 r. *de non tolerandis Judaeis* wygnał ich z miasta i nakazał osiedlać się w pobliskich miejscowościach, takich jak Fordon, Koronowo i Solec Kujawski. Na odrodzenie się diaspory żydowskiej pozytywnie wpłynęły czasy zaboru pruskiego i wydawane wtedy regulacje prawne. Już 2 v 1773 r. władze pruskiej kamery zniosły obowiązujący przeszło dwa wieki zakaz osiedlania się Żydów w Bydgoszczy. W 1816 r. założono pierwszy cmentarz żydowski, w 1834 poświęcono nową bóżnicę, a 40 lat później diaspora uzyskała reprezentację w Radzie Miejskiej Bydgoszczy. Od połowy XIX w., a więc od czasu tak zwanej konstytucji pruskiej z 1850 r., Żydzi jeszcze aktywniej uczestniczyli w życiu gospodarczym i kulturalnym miasta, co wiązało się z podleganiem procesom germanizacji. Tworzyli też własne organizacje i stowarzyszenia – w 1884 r. ukończyli budowę nowej synagogi zlokalizowanej przy ul. Jana Kazimierza,

2 Lista została opublikowana w książce Zdzisława Biegańskiego (1999).

a od 1892 r. gmina bydgoska stała się siedzibą Związku Gmin Żydowskich obwodu regencyjnego nadnoteckiego.

2. Podstawy żydowskiego systemu imienniczego

Żydowski system imienniczy wyróżnia się specyficznymi cechami. Bella Szvarcman-Czarnota, odpowiadając na pytanie: „Czym jest imię w tradycji żydowskiej?”, twierdzi, że:

W judaizmie imię jest czymś więcej niż nazwą – jest to określenie esencji danej istoty. Każde imię coś oznacza, i to znaczenie determinuje i wyraża osobę noszącą dane imię³.

Imię (hebr. *szem*, lm. *sz(e)mot*) miało swoją szczególną wartość etymologiczną, która była powszechnie znana w czasach biblijnych.

W *Biblii hebrajskiej* pojawia się około 2 800 imion (zob. PSJ). Wyboru imienia dokonywała przede wszystkim matka, która – zgodnie z tradycją – przekazywała też narodowość żydowską. Nadanie imienia chłopcom było bardzo uroczyste i wiązało się z obrzędem obrzezania dokonywanym ósmego dnia po urodzeniu. Dziewczynki otrzymywały imię podczas odczytania specjalnego błogosławieństwa z Tory w synagodze, czyli aliji. Początkowo pierworodnym nadawano imiona rodzicieli, potem włączano do systemu imienniczego także imiona przodków. Ponieważ nazwiska żydowskie były tworem późnym i sztucznym (wiązały się między innymi z uregulowaniami prawnymi zaborców), dla lepszej identyfikacji używano imienia własnego z imieniem ojca, które było poprzedzane słowami *ben* (hebr. ‘syn’), *bar* (aram. ‘ts.’), także pod wpływem arabskiego *ibn* (arab. ‘syn’), np.: *Aaron ben Mosze ben Aszer*, *Szymon bar Giora*. Formy te obowiązują do dziś podczas wywoływania mężczyzn do czytania Tory oraz nazywania chłopca w trakcie *bar micwy*⁴. Czasem też w mowie potocznej używano imienia własnego wraz z imieniem matki (rzadziej żony) w formie dzierżawczej, np. *Josef Fajgles* (*Josef*, *syn Fajgli*) .

Znaczenia imion wiązały się z całymi frazami, maksymami, stąd bardzo często ich elementem stawały się imiona Boga. Zofia Abramowicz wskazała liczne tego typu przykłady w nazewnictwie Żydów białostockich:

Imiona o złożonej strukturze [...] to przede wszystkim imiona teoforyczne, zawierające w swojej budowie element językowy związany z nazwą Bóstwa. Najczęstszymi elementami teoforycznymi są: *-el* ‘Bóg’, *-jah* ‘Jahweh – imię Boga’, *ab-* ‘ojciec’ (Abramowicz 2002: 29).

3 Pełna wypowiedź na stronie jewishfestival.pl/i (dostęp 10 VII 2008).

4 *Bar micwa* (hebr. ‘syn przykazania’, przenośnie ‘konfirmacja’) to obrzęd uzyskania pełnoletności przez trzynastoletnich chłopców.

Badaczka zilustrowała to zjawisko również nazwami o charakterze zdaniowym:

Abiezer – typowe imię zdaniowe, w j. hebr. *abi'ezer* oznaczało 'ojciec jest pomocą', *Abner* 'ojciec jest światłem', *Abraham* i w krótszej wersji *Abram* pierwotne znaczenie łączy się z wyrazem pospolitym *abram* 'ojciec mnóstwa', 'dostojny ojciec'. Odmianka *abi'ram* znaczyła 'mój ojciec jest wysoki, wspaniały', *Awadja* w j. hebr. *obadjah* 'sługa Jahwe', *Azriel* 'Bóg jest pomocą', *Becalel* hebr. *besale'el* 'w cieniu Boga', *Chanani* hebr. *ananjah* 'Jahwe jest obrońcą' lub *hananjah* 'Jahwe jest miłosierny' itd. (ibid.: 30).

Taka praktyka miała głębokie podstawy religijne. W judaizmie szczególną czią otaczano imię Boga zawarte w tetragramie JHWH wymawianym tylko przez kapłanów w świątyni. Również godne najwyższego szacunku były jego liczne nazwy jawne, zarówno własne, jak i pospolite, oraz przydomki pochodzące od atrybutów boskich bądź wyrażające transcendencję zapisaną w *Biblii hebrajskiej*.

Skomplikowana historia Żydów, wędrówki i wreszcie życie w diasporze wpłynęły na pojawienie się imion obcych. Już w Talmudzie odnotowuje się wiele imion o źródłosłowie greckim. Jak pisze Abramowicz:

W epoce chaldejskiej powstawały imiona od rdzeni chaldejskich (*Szerebia*, *Szobek*, *Rechum*), w epoce niewoli babilońskiej pojawiły się imiona babilońskie (*Mordechaj*) itd. Zapożyczano imiona greckie, aramejskie, akadyjskie, arabskie. Do 1000 roku po Chrystusie do zasobu imion żydowskich weszły imiona biblijne, hebrajskie, chaldejskie, arabskie, perskie oraz europejskie (ibid.: 25).

W okresie hellenistycznym rozpowszechnił się zwyczaj nadawania pierworodnemu synowi imienia jego dziadka ze strony ojca. Pod koniec tego okresu nadawano dwa imiona. Po skodyfikowaniu Talmudu najczęściej rozróżniano w życiu codziennym przydomki (hebr. *kinujim*) lub imiona oraz od XII w. tzw. imiona religijne (*szmot-ha-kodesz* 'uświęcone'), używane do sygnowania dokumentów oraz podczas czytania Tory w synagodze. Żydzi sefardyjscy wykorzystywali wszystkie imiona z *Biblii hebrajskiej* poza imionami przekłętymi przez Boga, np. Szatana. Żydzi aszkenazyjscy używali przede wszystkim imion biblijnych postaci po Abrahamie, unikali natomiast imion ludzi określanych w biblii jako czyniących zło, np. Achab (prześladownca proroka Eliasza i wyznawca bożka Baala). Imiona religijne i potoczne pozostawały w ścisłym związku ze sobą i z osobami, które je nosiły, np. hebr. *Naftali* z niem. *Hirsch* (jid. *Cwi*), które czasem pojawiały się razem: *Naftali Cwi Hirsch*. Często imię wraz z przydomkiem (drugim imieniem) było dziedziczone i przekazywane z dziadków na wnuki. Podwójne imiona, potoczne i uświęcone, nosiła też część kobiet, np. *Lea Ajdel*. Również one używały bardzo często imion codziennych, będących zdrobnieniami lub wariantami zapożyczeń, np. *Rajzl* od niem. *Rose*. Uczni w średniowieczu nosili przydomki będące akronimami imion, np. RASZI (skrót od **R**abi **Sz**lomo **I**c-**ch**aki), bądź tytułami ich ważniejszych dzieł, np. *Tanja Szneur Zalman ben Baruch z Ladów*. Z czasem pojawiły się przydomki odzawodowe, np. *Dajan*, hebr. *Daj(j)an*

‘sędzia’; *Mełamed*, jid. ‘nauczyciel’. Pod wpływem różnych czynników, m.in. środowiska rodzinnego, a także kontaktów z innymi językami w diasporach, imiona były zdrabniane i przekształcane, np. *Mordechaj* występował w bardzo wielu wariantach jako: *Majzel/Majzl (Majzele)*, *Mordchel (Mordchl)*, *Mordka*, *Morduch*, *Morduś*, *Mordysz*, *Mote*, *Motek*, *Motel (Motł)*, *Motje*, *Motke*, *Motuś (Motele)*.

Te warianty brzmieniowe imion miały charakter „skażony”, „wykrzywiony” i wywoływały protesty ortodoksyjnych Żydów. Duża liczba form jednego imienia komplikowała też zapisy w aktach stanu cywilnego. Dlatego pojawiały się różne głosy, by sytuację uzdrowić i wprowadzić ujednoliconą listę imion. Z takim postulatem wystąpili między innymi Osip Rabinowicz w artykule *O Moszkach i Joskach* oraz Jakub Rothwand (Rot). Rothwand ponadto wskazał kilka czynników, które zadecydowały o różnorodności imion żydowskich, ich postaci i brzmień. Po pierwsze, przyczyn takiego stanu rzeczy upatrywał on głównie w wielowiekowych wędrówkach narodu żydowskiego oraz adaptacji do konkretnych warunków językowych w miejscu osiedlenia. Było to powodem zapożyczania imion „wedle ducha mowy narodów, których kraje kolejno służyły żydom za miejsce pobytu” (ibid.: 10). Po drugie, sami Żydzi, często niepiśmienni, podawali do celów urzędowych różne postacie swojego imienia, np. hebr. *Icehak* polszczyli na *Izaak*, ale też *Icek*, *Icko*, *Icyk*, *Iczek* (ibid.: 11–12). Po trzecie, posługiwali się dwiema postaciami imion – odmianami funkcjonalnymi, tak zwanym imieniem świętym, które było „używane tylko przy obrzędach i aktach religijnych” oraz imieniem „przydanym”, służącym „w życiu rodzinnym i cywilnym” (ibid.: 12). W okresie międzywojennym sprawa imiennictwa doczekała się konkretnych uregulowań prawnych. W 1928 r. specjalna komisja powołana przez gminę żydowską w Warszawie opublikowała *Spis imion żydowskich sporządzony na wniosek Zarządu Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Warszawie w celu uporządkowania imion żydowskich*; nie zawsze był on jednak respektowany⁵.

3. Imiona żydowskie w Bydgoszczy

W badanym materiale wystąpiły odniesienia do 24 osób podanych z nazwiska⁶: *Abramowicz*, *Blau*, *Calecki*, *Conitzer*, *Dajtsz*, *Dr. Davis*, *Frydman*, *Geller*, *Hefler* (2x), *Herszkowicz*, *Kazor*, *Lederman*, *Lissakowa*, *Łiwszyc*, *Praszycka*, *Rozen*, *Rozenblit*, *Steinowa*, *Szafir*, *Szeer*, *Szulc*, *Tajtel* i *Wielko*. Jednak znakomita większość zapisanych na liście gminy żydowskiej miała pełną identyfikację z imienia i nazwiska.

⁵ Zob. http://www.jhi.pl/psj/imiona_zydowskie (dostęp 27 XII 2014).

⁶ Nazwiska te zostały przeze mnie szczegółowo omówione w innym artykule (Jaracz 2007).

3.1. Imiona męskie

W analizowanym materiale odnotowujemy 138 imion męskich⁷. Niektóre osoby noszą po dwa imiona, np. *Arja Lajb*, *Chaim Wolf*, *Hersz Lajb*, *Naftali Julian*. Mamy też zapisy pełnego imienia z inicjałem na drugiej pozycji, np. *Hersz D.*, *Hersz I.*, *Mordka J.* Są to:

- 1) **Abram** (Aleksander, Bitter, Bożekowski, Czerniakowski, Deuter, Fisz, Fuks, Herszkowicz, Kerz, Kinigsberg, Kołtun, Lachman, Lederman, Lipszyc, Minc, Naparstek, Ring, Rotenberg, Rozenberg, Schmidt, Sojka, Sztolcman, Szwarckop, Szwok, Wajcenberg, Wajman) [< hebr., też akad., forma skrót. *Abram* od im. *Abraham*, *Aba-am-ra-am* ‘kochaj ojca’, w zn. ‘ojciec mój jest wzniosły’ (*Abram*) lub ‘ojciec narodu’ (*Abraham*) BHN];
- 2) **Abran** (Malinowski) [zob. *Abram*];
- 3) **Adam** (Bursztyn, Gryncendler, Krzepicki) [< hebr., im. *Adam* od *adam* ‘ludzie’ lub *adhamah* ‘ziemia’, sumer. *ada-mu* ‘mój ojciec’, akad. *ad-mu* ‘stworzony, zrodzony, dziecko’ lub arab. *adama* ‘łączyć się’ BHN];
- 4) **Adolf** (Felberbaum, Mehl) [< germ., im. *Adolf* od *edel* lub *adal* ‘szlachetny’ i *wolf* ‘wilk’; por. niem. *Adelwolf*, *Athawulf* ‘szlachetny wilk’ BHN];
- 5) **Ajdla** (Cwi) [< hebr., im. *Adalia*, *Adlai* ‘Jahwe jest sprawiedliwy’ BHN; por. *Ajdla* Rot 69];
- 6) **Albert** (Knopf, Luksenburg) [< germ., forma skrót. im. *Adalbert* lub *Albrecht*, od *adal* ‘dobry, szlachetny’ i *beraht* ‘błyszczący, lśniący’, w zn. ‘jaśniejący szlachectwem’ BHN];
- 7) **Aleksander** (Średni) [< grec., im. *Alexander* od *alékso* ‘bronię się, odpieram atak’ i *anēr*, *andros* ‘mężczyzna, mąż’, w zn. ‘obrońca ludzi’, pol. *Aleksander* BHN];
- 8) **Alja** (Szer, Świętosławski) [< hebr., od im. *Aliyah* ‘podnosić, wznosić, wstępować’ BHN];
- 9) **Alter** (Kujawski) [< jid., im. *Alter* z niem. *alt* ‘stary’ BHN; por. *Alter* Rot 36];
- 10) **Anszel** (Lederman) [< jid., zdr. *Anshel* od im. hebr. *Asher* ‘szczęśliwy’ BHN];
- 11) **Arja** (Apt) [< hebr., *Arieh* ‘lew’ BHN; por. *Arja* Rot 38];
- 12) **Arja Lajb** (Szajnik) [zob. *Arja*, *Lajb*];
- 13) **Arnold** (Grossman) [< germ., im. *Arnold* od *aro*, *aran* *arn* ‘orzeł’ i *walten* ‘panować’, w zn. ‘ten, który panuje jak orzeł’ BHN];
- 14) **Aron** (Brenner, Cohn, Haskielberg, Kartowski, Lederman, Lipszyc, Szmajcer, Wołkowicz, Zylberszpic) [< hebr., im. *Aaron* od *aharón*, *ahr* ‘szczyt’ i *ón* ‘rdzeń drzewa, drzewo dębowe’, w zn. ‘proroczy, natchniony’, pol. *Aron* BHN];
- 15) **Awrugom** (Wołkowicz) [niejasne pochodzenie, ale imię to jest notowane⁸];

7 Przy imionach podaję w nawiasie współwystępujące z nimi nazwiska dla utrzymania koherentnej całości z moim wcześniejszym artykułem (Jaracz 2007). Umieszczenie nazwisk pozwala na wskazanie popularności imion oraz ich frekwencji. Formy skrócone, zdrobniałe, też imiona o innej postaci fonetyczno-ortograficznej, a także podwójne traktuję jako oddzielne jednostki, w związku z tym jest ich 145.

8 Zob. Awrugom Burksztajn (on-line: geni.com/people/Awrugom-Bruksztajn; dostęp 22 XII 2014).

- 16) **Bajnisz** (Bornstajn) [< hebr., od im. *Beniamin* BHN];
- 17) **Beer** (Joskowicz) [< jid., im. *Ber* BHN; por. niem. *Ber*, *Behr* od im. *Bernard*, też *Baer* ‘niedźwiedź’];
- 18) **Benjamin** (Barciński, Dimant, Nordwind, Roksan) [< hebr., od im. *Ben-jamin*, *bine-jamin* ‘syn z prawej, szczęśliwej strony’ BHN];
- 19) **Bernard** (Szuster) [< germ. *Bernhard*, od *bero*, *bern* ‘niedźwiedź’ i *hart* ‘silny’ w zn. ‘silny jak niedźwiedź’ BHN];
- 20) **Bertold** (Dobrin, Izbicki) [< germ., im. *Berthold* od *beraht* ‘błyszczący, lśniący’ i *waltan* ‘rządzić’, w zn. ‘sławny, świetny władca’ BHN; por. im. *Bercht-wald*, *bercht* ‘sławny’, *wald* ‘panujący’];
- 21) **Berysz** (Kardysz) [< jid., im. *Berisch* BHN; por. też niem. *Baer* ‘niedźwiedź’];
- 22) **Bolesław** (Kon) [< słow., im. *Bolesław* w zn. ‘bardzo sławny’ lub ‘ten, który ma zdobyć większą sławę’];
- 23) **Boruch** (Fejgin) [< hebr., im. *Baruch* ‘poświęcony, błogosławiony’ BHN];
- 24) **Bronisław** (Herman) [< słow., *Bronisław* w zn. ‘ten, który broni zdobytej sławy, sławny obrońca’];
- 25) **Chaekel** (Goldbruch) [zob. im. *Chaskiel*];
- 26) **Chaim** (Dawid, Jakubowicz, Rozenfeld, Sojki, Szwarberg) [< hebr., *Chaim* od im. *Chayyim* ‘życie’ BHN];
- 27) **Chaim Wolf** (Lizak) [zob. Chaim];
- 28) **Chaskiel** (Lederman) [< jid., im. *Haskiel* od im. *Ezekiel* ‘Bóg wzmacnia’ BHN; por. im. *Jechezkiel* Rot 41];
- 29) **Chil** (Zalc) [< hebr., forma skróc. od im. *Jehiel* BHN; por. *Jechyel* Rot 41];
- 30) **Chune** (Ponczner, Rotman) [< hebr., forma skróc. od im. *Elkanah* BHN; por. im. *Elchanon* Rot 41];
- 31) **Cudek** (Szurek) [< możliwe hebr., *Cadyk* ‘sprawiedliwy’⁹, im. *Cudek* notowane¹⁰];
- 32) **Dawid** (Ankier, Braun, Broner, Elbaum, Goetz, Łowicki, Miedziński, Rozental, Sierota, Sznycer, Sztolcman, Warszawski) [< hebr., im. *David* w zn. ‘godny kochania, ukochany’, pol. *Dawid* BHN];
- 33) **Eljasz** (Listopad, Szer, Sznurnacher) [< hebr., od im. *Elijahu* ‘Jahwe jest moim Bogiem’ BHN];
- 34) **Emanuel** (Wajnberg) [< hebr., im. *Emmanuel*, *Immanuel* ‘Bóg z nami’ BHN];
- 35) **Ernst** (Aleksander) [< germ., im. *Ernest*, *Ernst* ze stwniem. *Ernnst* ‘walka, wytrzymałość’, *ernust* ‘zapał, walka’, w zn. ‘poważny, czcigodny, stanowczy’ BHN];
- 36) **Fabjan** (Kałowski) [< łac., im. *Fabian*, *Fabius* od *faba* ‘bób’, BHN];
- 37) **Fajwel** (Reich, Warmann) [< jid., im. *Faigel* ‘ptak’ BHN; por. też im. *Fajwusz*];
- 38) **Fajwusz** (Moszkowicz) [< zob. im. *Fajwel*; też od grec. *Febus* ‘bożek światła’¹¹ Rot 44];
- 39) **Feliks** (Lewin) [< łac., im. *Feliks* od *felix* ‘szczęśliwy, zycliwy’, pol. *Feliks* BHN];

9 Zob. on-line: rogozinscy.pl/content/view/172/72/ (dostęp 10 VI 2014).

10 Zob. on-line: sztettl.org.pl/pl/wirtual/556/ (dostęp 10 VI 2014).

11 „Że żydzi nosili pogańskie imiona dowodzi dziś jeszcze w użyciu będące imię: Febusz. Pochodzi ono właściwie od imienia „Febus” ‘bożka słońca, czyli światła’. Imię to wraz z pochodniami: „Fajwusz”, „Fajwel”, używane przez żydów w życiu cywilnem [...]” (Rot 16–17)

- 40) **Ferdynand** (Kaufman) [< germ., im. *Ferdinand* od *fridu* ‘opieka, obrona’ i *nand* ‘śmiały’, w zn. ‘śmiały obrońca’, pol. *Ferdynand* BHN];
- 41) **Fiszel** (Bromberg, Frajnd, Ickowicz, Kirszbium) [< jid., im. *Fishel* ‘mała rybka’, z niem. *Fisch* ‘rybka’ BHN];
- 42) **Franciszek** (Adler) [< łac., im. *Franciscus*, tj. ‘należący do plemienia Franków’, pol. *Franciszek* BHN];
- 43) **Gedalja** (Grün) [< hebr., im. *Gedaliah* ‘Jahwe jest wielki’ BHN];
- 44) **Gedalje** (Mensche) [zob. *Gedalja*];
- 45) **Georg** (Kamitzer) [< grec.-łac., im. *Georgios* od *georgius* ‘rolnik’ lub późnogrec. *Geórgós*, germ. *Georg*, *Gorge* BHN];
- 46) **Gerhard** (Aleksander) [< germ., im. *Gerhard* od *gēr* ‘oszczep’, *walt* ‘panować’ BHN];
- 47) **Gerson** (Lewin, Michlewicz) [< hebr., im. *Gershom*, *Gershon* ‘zesłaniec, wygnaniec’ BHN];
- 48) **Gilel** (Balieki) [< arab., od im. *Galal*, *Jalal* ‘wielkość, znakomitość’ BHN],
- 49) **Gustaw** (Aleksander, Apt) [< germ., im. *Gustav* od *gund* ‘walka’ i *stab* ‘buława, laska’ w zn. ‘ten, który podczas wojny sprawuje władzę’, pol. *Gustaw* BHN];
- 50) **Haiman** (Kurnik) [< jid., im. *Hyman*, *Hayman*, *Hyam* ‘człowiek’ BHN];
- 51) **Hajman** (Lipszyc) [zob. *Haiman*];
- 52) **Harry** (Lewin) [< germ., od im. *Henryk*, ze starogerm., od *heim* ‘dom’ i *richi* ‘bogaty, potężny’, ang. *Harry* BHN];
- 53) **Henoch** (Szpaner) [< hebr., od im. *Chanak* ‘pełen poświęcenia’, też jako *Enoch*; por. im. *Chanoch* Rot 46];
- 54) **Henryk** (Angell, Bram, Połowski, Szafir, Szczupak) [< germ., im. *Heinrich*, *Henry* od *heim* ‘dom’ i *richi* ‘bogaty, potężny’, pol. *Henryk* BHN];
- 55) **Herman** (Chajnowicz, Cohn, Friedland) [< germ., im. *Herman* od *heri* ‘lud, wojsko’ i *man* ‘człowiek’, w zn. ‘broniący swego ludu’];
- 56) **Hersz** (Burak, Frant, Hanftwurz, Kaczmarek, Lewi, Maroko, Waksman, Zawoźnik) [< jid., im. *Hersh* od *Hirsz* lub *Hersz* ‘jelen’ BHN];
- 57) **Hersz D.** (Makowski) [zob. *Hersz*];
- 58) **Hersz I.** (Malinowski) [zob. *Hersz*];
- 59) **Hersz Lajb** (Mussman) [zob. *Hersz*, *Lajb*];
- 60) **Hersze** (Birnbaum) [zob. *Hersz*];
- 61) **Herszel** (Cukier, Mentlik, Zelman) [zob. *Hersz*];
- 62) **Hipolit** (Rozenfeld) [< grec., im. *Hippolytos* od *hippos* ‘koń’ i *apolyomai* ‘wypręgać’, w zn. ‘ten, kto ma do czynienia z końmi’, pol. *Hipolit* BHN];
- 63) **Hugo** (Izrael) [< ang., im. *Hugh* od germ. *hugu* ‘duch, dusza, bystrość, umysł’, zlatyn. *Hugo* BHN];
- 64) **Ichok** (Rubinstein) [< hebr., im. *Isaak* ‘Bóg się uśmiechnął’, pol. *Izaak* BHN];
- 65) **Icek** (Goldberg, Goldman, Margules, Rozenberg, Sendrowicz, Strasburg, Wajngot, Wajs) [zob. *Ichok*];
- 66) **Izaak** (Hildeshaim, Skórnik, Timberg, Wiór) [zob. *Ichok*];
- 67) **Izrael** (Dorn, Lipsztadt, Nicewicz, Rotenberg, Szapiro, Wajntrob) [< hebr., *Isra’el* ‘uczyni krzywdę Bogu’ BHN];
- 68) **Izydor** (Ankier, Garfunkel, Hirschel, Less, Rozenblatt) [< grec., im. *Isidoros* od *doron* ‘dar’ i im. egipskiej bogini *Izydy*, w zn. ‘ten, który jest darem bogini Izydy’, pol. *Izydor* BHN];

- 69) **Jakób** (Bandler, Barciński, Bzura, Folman, Glazer, Goldman, Klotz, Kronman, Rozenzwajg, Sierota, Tajtelbaum, Weiman) [< hebr., im. *Jacob* od *aqeb* ‘pięta’, też skrót aram. *ja’aqob’el* ‘niech Bóg ochrania’, pol. *Jakub* BHN];
- 70) **Jankiel** (Hamburg, Kolski, Pencak, Rozenblatt) [< hebr., im. *Yankel* zdr. od im. *Jacob* BHN, zob. *Jakób*];
- 71) **Joir** (Szapiro) [< hebr., od im. *Jeriah* BHN; por. *Jeir* Rot 49];
- 72) **Jonas** (Chimowicz, Szke) [< hebr., od *jona* ‘gołąb’; por. *Jonasz* Rot 51];
- 73) **Jonek** (Kerszenberg) [zob. *Jonas*];
- 74) **Josek** (Butterman, Hocer) [< hebr., zob. *Józef*];
- 75) **Józef** (Eisner, Ferszt, Gelbard, Goldbaum, Goldberger, Krzepicki, Miedownik, Sercarz, Straszun, Strykowski) [< hebr., im. *Joseph* od *Jo*, tj. skrót od *Jahwe* i *josaf* ‘przydać’, w zn. ‘niech Bóg pomnoży rodzinę’, pol. *Józef* BHN];
- 76) **Juda** (Dessen, Kirsztejn, Szmul) [< hebr. *jehēdāh* ‘godny czci’ RymNP I 358; por. arab. *Juda* BHN];
- 77) **Judia** (Frommer) [zob. *Juda*];
- 78) **Juliusz** (Haimberg, Heizentrejger) [< łac. od *Julus*, w zn. ‘promienisty, młody’, pol. *Juliusz* BHN];
- 79) **Juljusz** (Kerpel) [zob. *Juliusz*];
- 80) **Kasriel** (Bloch) [< hebr., *Kasriel* ‘Pan jest moją koroną’¹², im. *Akasryel*, *Kasryel* Rot 38];
- 81) **Kopel** (Rafałowicz) [< jid., *Koppel* od im. *Jacob* BHN; por. im. *Kopel* Rot 52];
- 82) **Kufman** (Michałowicz) [< jid., z niem. *Kaufmann* ‘kupiec’];
- 83) **Lajb** (Lipszyc) [< jid., *Leib*, pol. *Lejb* ‘lew’ BHN];
- 84) **Lajbuś** (Kader) [zob. *Lajb*];
- 85) **Lajzer** (Ettinger, Kleinbaum, Liksenberg, Piotrowski, Rzeszewski, Sekel, Warszawski) [< jid., im. *Lazer* od im. *Eliezer* ‘Bóg jest pomocą’ BHN];
- 86) **Leon** (Finkelstein, Kociołek, Nieszawski, Sekel, Smużyk) [< łac., od *leo* ‘lew’, w zn. ‘silny i odważny jak lew’];
- 87) **Lewek** (Lewkowicz) [zob. *Leon*];
- 88) **Luzer** (Wertrans) [< jid., od hebr. im. *Eliezer* BHN; por. *Elazer*, *Luzer* Rot 43];
- 89) **Majer** (Kestenberg, Zylberberg) [< jid., niem. *Meier* ‘dzierżawca, rządca’];
- 90) **Major** (Sojka) [< jid., niem. *Meier* ‘dzierżawca, rządca’, możliwe ang. im. *Major* od *Mauger* BHN];
- 91) **Maks** (Chaskel, Jakob, Margules, Wasercug) [< łac., forma skróć. od im. *Maxim*, *Maximus* lub *Masymilian* BHN];
- 92) **Maksymilian** (Hirschel) [< łac., im. *Maximilian* od im. *Maxim maximus* ‘największy’, pol. *Maksymilian* BHN];
- 93) **Marek** (Krynicky, Szyk) [< łac., im. *Marcus* od *Mars*, w zn. ‘wielki wojownik, należący do Marsa’, pol. *Marek* BHN];
- 94) **Marjan** (Izbicki) [< hebr., im. *Marianus* od im. *Marius* jako forma męska od *Maria* lub od łac. *Mars* BHN];
- 95) **Markus** (Engelhardt, Sobol) [< łac., zob. *Marek*];
- 96) **Maurycy** (Szrajber) [< łac., od *Maurus* ‘Maur, pochodzący z Mauretanii’, pol. *Maurycy*, *Maurice* BHN];

12 Zob. Hasło *Kasriel* (Cohn 2008: 196).

- 97) **Mejer** (Wajsberg) [< germ., zob. Majer];
- 98) **Mendel** (Ancer, Daum, Ferszt, Rozentel, Szapiro, Zelman) [< hebr., im. *Menahem* ‘pocieszyciel’ BHN];
- 99) **Merdka** [< hebr., im. *Mordechai*, *Mordecai* BHN];
- 100) **Michał** (Kałowski, Morajne, Szajnik) [< hebr., im. *Mikha’el* ‘któż jak nie Bóg?’, pol. *Michał* BHN];
- 101) **Mieczysław** (Gibs, Mentlik, Sterling) [< starosłow., w zn. ‘ten, który mieczem zdobywa sławę’];
- 102) **Mojsze** (Połoński, Szternberg) [zob. Mojżesz];
- 103) **Mojżesz** (Berger, Farber, Frajman, Hammer) [< hebr., im. bibl. *Moses*, *Mosheh* BHN, w Polsce też prawosławne *Mojsiej* oraz żydowskie *Moszeł*];
- 104) **Mordka** (Bendzel, Pencak, Rautkop, Strasburger, Szkólnik) [< hebr., im. *Mordechai*, *Mordecai* BHN];
- 105) **Mordka J.** (Piotrowski) [< hebr., im. *Mordecai* BHN; por. im. *Mordechaj*];
- 106) **Moryc** (Stift) [< germ., im. *Moritz* od *Maurice*, pol. Maurycy BHN];
- 107) **Moszek** (Chojnowicz, Jakubowicz, Kanał, Łata, Milgrom, Muszkat, Rodzynek, Wajsfelner) [< hebr. im. *Mordecai* BHN; por. *Mordechaj*];
- 108) **Motel** (Miński) [< jid., od hebr. im. *Mordecai* BHN; por. *Mordechaj*];
- 109) **Mójżesz** (Garber) [< hebr., im. *Mosheh* BHN];
- 110) **Nachman** (Sojka) [< hebr., im. *Nahman* w zn. ‘w którym pociecha’ BHN; por. *Nachman* Rot 56];
- 111) **Nachme** (Laufer) [zob. Nachman];
- 112) **Naftali** (Eisenberg, Manela) [< hebr., im. *Naphtali* w zn. ‘nadludzką walkę wiodłem’ BHN];
- 113) **Naftali Julian** (Kon) [< łac., im. *Julius*, pol. *Julian* BHN; zob. Naftali];
- 114) **Natan** (Herbst, Rybojad) [< hebr., im. *Nathan* w zn. ‘Bóg dał’ BHN];
- 115) **Nusen** (Moszkowicz) [< hebr., możliwe od im. *Nachum* BHN; por. *Nysan* Rot 56];
- 116) **Oskar** (Berghtal) [< germ., im. *Oskar*, *Oscar* od As ‘nazwa skandynawskiego bóstwa’ i *kar* ‘miecz, włócznia’, też germ., ‘posiadający bożą włócznię’ BHN];
- 117) **Pesach** (Frydman) [< hebr. *Pesach* ‘przejsie’, w jid. *Pajsoch*, *Pejsoch* BHN];
- 118) **Pinkus** (Apt, Bandler, Cwi, Goldman, Küchel, Nucher, Świętosławski) [< jid., od im. *Pinchas*, *Phinehas* BHN];
- 119) **Piotr** (Gerson) [< grec.-łac., im. *Petrus* od *petros* ‘skała’ BHN];
- 120) **Rachmil** (Szuster) [możliwe od germ. *Raginald* ‘ten, który panuje ze zrządzenia losu’ BHN];
- 121) **Rafał** (Kleinfeld) [< hebr., im. *Raphael* ‘Bóg uleczy’, pol. *Rafał* BHN];
- 122) **Rywan** (Iwanowicz) [niejasne, ale notowane¹³; por. im. Riva od Rebecca, hebr. *Rivqah* ‘sidło, potrząsk’ BHN];
- 123) **Salo** (Taube) [< hebr., forma skróć. od im. *Salomon* *szalom* ‘pokój, pomyślność’ BHN; por. też im. *Zale* Rot 58];
- 124) **Salomon** (Sochaczewski, Szulc) [zob. Salo];
- 125) **Samuel** (Herszkowicz, Izbecki, Robinson) [< hebr., od im. *Samuel*, *Shmuel* od *szemu-el* ‘niech Bóg wysłucha’ BHN];

13 Zob. on-line: geni.com/people/Boruch-Mordk-Mota-Max-Rywan/ (dostęp 22 XII 2014).

- 126) **Sander** (Trembski) [< grec., forma skrót. od im. *Aleksander*, grec. *aleksandros*, *alekso* ‘bronię się, odpieram atak’ i *andros* ‘mężczyzna, mąż’, *Sander*, *Alexander* BHN];
- 127) **Saul** (Baron) [< hebr., *Saul* ‘uproszony, wymodlony’ BHN];
- 128) **Siegbert** (Wolf) [< germ., im. *Sigibert*, stwniem. *sigu-* ‘zwycięstwo’, *bert* od *berhta* ‘jasny’ BHN];
- 129) **Smul** (Ferszt) [< hebr., im. *Samuel*, *Shmuel* BHN];
- 130) **Sucher** (Reichman) [< hebr., im. *Issachar* ‘najemnik’ BHN; por. im. *Jisachar* Rot 59];
- 131) **Symcha** (Beer) [< hebr., od *szim on* ‘Bóg wysłuchał’];
- 132) **Szaul** (Szaul) [< hebr., im. *Saul* BHN];
- 133) **Szlama** (Guterman, Gutgold, Letterman, Listopad) [< hebr., im. *Szalomoh*, pol. *Salomon*, w zn. ‘doskonały, szczęśliwy, pokój czyniący’];
- 134) **Szmul** (Bendzel, Herman, Kohn, Orenbach, Pentel, Szapiro, Wajntraub, Wojdysławski, Zylbergberg, Zylbergberg) [< hebr., forma skrót. od im. *Samuel* od *szemu-el* ‘niech Bóg wysłucha’ BHN];
- 135) **Szyja** (Apt) [< hebr., forma skrót. *Szya* od im. *Jehoszua* Rot 60; *Joshua* BHN];
- 136) **Szymon** (Fiszlewicz, Izbicki, Lipszyc) [< hebr., im. *Simon*, *Shim'on*, tj. *szim on* ‘Bóg wysłuchał’, pol. *Szymon* BHN];
- 137) **Tadeusz** (Iskos) [< hebr., od *taddai* ‘odważny, mądry’ lub aram. *thad-daj* ‘mężczyzna o szerokim torsie’, pol. *Tadeusz* BHN];
- 138) **Taub** (Zalcman) [< jid., niem. *Taube* ‘gołąb’];
- 139) **Tobiasz** (Koenig) [< hebr., od im. *Tobhijjah*, w zn. ‘Bóg jest moim bogactwem’ BHN];
- 140) **Tobiasz** (Nest) [zob. Tobiasz];
- 141) **Usher** (Dobrzyński) [< hebr., *Osher* ‘szczęśliwy’ BHN];
- 142) **Wiktor** (Ankier, Anstreicher) [< łac., im. *Victor* od *victor* ‘zwycięzca’, pol. *Wiktor* BHN];
- 143) **Wilhelm** (Baerwald) [< germ., im. *Wilhelm* od *willo* ‘wola’ i *helm* ‘hełm, ochrona’ BHN];
- 144) **Wolf** (Bodker, Goldklang, Michlewicz, Pakentreger, Rotenberg) [< jid., niem. *Wolf* ‘wilk’ Gott 546-537; por. im. *Wolf* BHN];
- 145) **Zygmunt** (Glazer, Klotz) [< germ., im. *Sigmund* od *sigu* ‘zwycięstwo’ i *munt* ‘ochrona, opieka’, pol. *Zygmunt*];
- 146) **Zyskind** (Zylbersztajn) [< jid., też możliwe *Susskind* od grec. im. *Sosigenes* ‘urodzony zdrowy, bezpieczny’ BHN; por. *Zuskind*, *Zyskind* Rot 65].

3.2. Imiona żeńskie

W badanym materiale wystąpiło 36 imion żeńskich.

- 1) **Berta** (Salinger) [< germ., im. *Bertha* od *beraht* ‘błyszcząca, lśniąca’ BHN];
- 2) **Betty** (Wolf) [< hebr., zdrob. od im. *Elizabet*; zob. niżej *Elizabet*];
- 3) **Bina** (Rozenberg) [< hebr., im. *Bina*, *Binna* od *bee-nah* ‘mądry’ BHN; por. też forma skrót. im. *Albina* SI 14, *Bina* ‘pszczoła’ NŻ; *Bina* Rot 70];

- 4) **Cecylja** (Abramska) [< łac., im. *Cecilia* od *caecus* ‘ciemny, ślepy, wątpliwy’, por. rzymski ród *Caecilius* lub *Caecilianus* BHN];
- 5) **Chawa** (Rapaport) [< hebr. im. *Chawwah*, BHN; por. też *Chawwa*, *hawwa*, tj. *Ewa* NŻ 86, *Chawwah* BHN];
- 6) **Dora** (Simon) [< grec., forma skróc. od im. *Dorota*, *Doryda*, *Teodora*, *Dora* BHN; por. starosłow. im. *Dora* w zn. ‘dobra i radosna’];
- 7) **Edzia** (Lipszyc) [< ang., od *ead* ‘pomyślność, dobrobyt; obrońca’. fem. od im. *Edward* BHN];
- 8) **Elizabet** (Jachman) [< hebr., od *elzeba* lub *eliszeba* ‘Bóg jest moją przysięgą lub moją doskonałością’, *Elizabeth* BHN];
- 9) **Ester** (Warszawska) [< pers., od im. *Esther* od *ester* ‘gwiazda’ BHN];
- 10) **Eugenia** (Izbicka) [< grec., od *eugenēs* ‘wzniosły, szlachetnie urodzony, wielkoduszny’; żeńska forma im. *Eugeniusz*];
- 11) **Fryda** (Kowalski) [< germ., fem. od im. *Fryderyk* od *fridu* ‘obrona, opieka’ i *richi* ‘bogaty, potężny’ BHN];
- 12) **Gertruda** (Less, Möller) [< germ., od *ger* ‘dzida, oszczep’ i *trude* ‘silna, odważna’, w zn. ‘odważna oszczepniczka lub odważna władczyni’ BHN];
- 13) **Gitla** (Szafir) [< jid., *Gitel*, *Gitla* od im. *Gita* ‘dobra’ NŻ 128; *Gittel* ‘dobry’ BHN];
- 14) **Helena** (Henechowicz, Wiśniewska) [< grec., od *hele* ‘blask’, *helane* ‘pochodnia’ lub *seline* ‘księżyc’ BHN];
- 15) **Helman** (Słucka) [< germ., *Helmine*, *Wilhelmine*, fem. od im. *Wilhelm*, *willo* ‘wola’ i *helm* ‘hełm, ochrona’, w zn. ‘ten, który ma silną wolę, udziela schronienia innym’ BHN];
- 16) **Ida** (Arja, Berkowicz) [< germ., im. *Ida* w zn. ‘praca, czyn’, BHN; por. im. *Idalia*];
- 17) **Jeny** (Propper) [< rom.-germ., od *geno* ‘ród, gatunek’ i *wifa* ‘kobieta’, w zn. ‘kobieta (matka) szlachetnego rodu’; por. ang. *Jenny* od *Jennifer* BHN];
- 18) **Joanna** (Szczygieł) [< hebr., fem. im. *Jan*, *Jo-hanan* ‘Jahwe jest łaskawy’ BHN];
- 19) **Klara** (Begach) [< łac., od *clarus* ‘jasny, sławny’, w zn. ‘osoba o czystym sercu i jasnym umyśle, cieszącą się dobrą sławą’ BHN];
- 20) **Łaja** (Ajzenberg) [< hebr., im. *Leah* od *le’ah* ‘znużony, wyczerpany’; też asyr. ‘pani, mistrzyni nauczycielka’ BHN];
- 21) **Lili** (Myrantz) [< germ., forma zdrob. od *Elisabeth*, *Lili* BHN; por. też łac., od *lilium* ‘lilia’, w zn. ‘piękna’];
- 22) **Lina** (Grappe) [< germ., forma skróc. od im. *Karolina* BHN];
- 23) **Lipa** (Rubinstein) [< jid., od im. *Leeba* w zn. ‘ukochana, umiłowana’ BHN];
- 24) **Luiza** (Neuman) [< germ., forma skróc. od imion *Ludwika* lub *Eliza*, a te od im. *Elisabeth* BHN];
- 25) **Małka** (Engel) [< hebr., im. *Malka* ‘królowa’ BHN; por. Rot 78];
- 26) **Maria** (Iwanowicz) [< hebr., od *mariam* ‘napawać radością’ lub od egipskiego *meri-jam* ‘ukochana przez Boga’ BHN];
- 27) **Mina** (Apt) [< germ., forma skróc. od imion *Wilhelmina*, *Mina* BHN; zob. wyżej *Helman*];
- 28) **Nuta** (Jakubowicz) [< rom., forma skróc. od *Anuta*, a to od im. *Ana*, *Anna* hebr. *haanāh* ‘łaska’ BHN; por. im. *Nuta* Rot 56];
- 29) **Paulina** (Michaelis) [< łac., fem. od im. *Paulin* BHN];

- 30) **Rebeka** (Neuman) [< hebr., im. *Rebecca* w zn. ‘czarująca’ BHN];
 31) **Regina** (Kiwi) [< łac., od *regina* ‘królowa’ BHN];
 32) **Reja** (Wołkowicz) [< łac., forma skrót. od im. *Regina* ‘królowa’, też arab. ‘nadzieja’, *Raya* BHN];
 33) **Róża** (Liberman) [< germ., im. *Rosa*, *Roze* BHN; por. łac. *rosa* ‘róża’];
 34) **Rywka** (Dembus) [< hebr., im. *Rivka*, *Rywka* forma skrót. od im. *Rebecca* BHN];
 35) **Sabina** (Cukier) [< łac., fem. od *Sabinus* ‘z plemion sabelskich,’ im. *Sabina* BHN];
 36) **Sara** (Lipszyc) [< hebr., im. *Sarah* ‘księżniczka’, BHN; por. Sara Rot 83].

4. Tendencje w zasobie imiennictwa Żydów bydgoskich

Zebrany zbiór imion jest bardzo różnorodny, jeśli idzie o ich pochodzenie. Dominują w nim imiona biblijne, głównie semickie (akadyjskie, hebrajskie, perskie, arabskie), ale pojawiają się też antroponimy o źródłosłowie greckim (mającym wielki wpływ na imiennictwo Żydów) oraz germańskim, również z jidysz, odzwierciedlające historyczne konteksty kształtowania się diaspor żydowskich na terenie Europy. Wiele imion występuje w formie spolonizowanej, rzadkie są natomiast imiona słowiańskie, odbiegające zasadniczo od tradycyjnych kanonów nazewniczych u tej mniejszości narodowo-wyznaniowej. Sporadycznie odnotowujemy też nowoczesne zanglicyzowane formy, np. *Harry*, *Jeny*.

Tabela 1. Źródła imion męskich

Geneza imion męskich	Przykłady
Akadyjskie	(Abram), (Abran) ¹⁴
Arabskie	Gilel
Germańskie	Adolf, Albert, Arnold, Bernard, Bertold, Ernst, Ferdynand, Georg, Gerhard, Gustaw, Harry (ang.), Herman, Henryk, Herman, Hugo (zlatynizowane), Moryc, Oskar, Siegbert, Wilhelm, Zygmunt
Greckie	Aleksander, Hipolit, Izydor, Sander, (Zyskind)
Hebrajskie	Abram, Abran, Adam, Ajdla, Alja, Arja, Aron, Bajnisz, Benjamin, Boruch, Chaim, Chilc, Chune, Cudek, Dawid, Eljasz, Emanuel, Gedalja, Gedalje, Gerson, Henoch, Icchok, Icek, Izaak, Izrael, Jakób, Jankiel, Joir, Jonas, Jonek, Josek, Józef, Juda, Judia, Kasriel, Marjan, Mendel, Merdka, Michał, Mojsze, Mojżesz, Mordka, Moszek, Mójżesz, Nachman, Nachme, Naftali, Natan, Nusen, Pesach, Rafał, Salo, Salomon, Samuel, Saul, Smul, Sucher, Symcha, Szaul, Szlama, Szmul, Szyja, Szymon, Tadeusz, Tobiasz, Tobjasz, Uszer

¹⁴ Nawias wskazuje na dwojaką genezę imion *Abram*, *Abran* (akadyjsko-hebrajską), podobnie przy imieniu *Zyskind* (z greckiego lub jidysz).

Geneza imion męskich	Przykłady
Jidysz	Alter, Anszel, Beer, Berysz, Chaekel, Chaskiel, Fajwel, Fajwusz, Fiszel, Hajman, Hersz, Hersze, Herszel, Kopel, Kufman, Lajb, Lajzer, Luzer, Majer, Major, Motel, Pinkus, Taubs, Wolf, Zyskind
Łacińskie	Fabjan, Feliks, Franciszek, Juliusz, Julian, Juljusz, Leon, Lewek, Maks, Maksymilian, Marek, Markus, Maurycy, Piotr, Wiktor
Słowiańskie	Bolesław, Bronisław, Mieczysław
Niejasne	Awrugom, Rywan

Wśród imion kobiet najliczniej są reprezentowane antroponimy pochodzenia hebrajskiego, łacińskiego i germańskiego.

Tabela 2. Źródła imion żeńskich

Geneza imion żeńskich	Przykłady
Germańskie	Berta, Fryda, Gertruda, Helman, Ida, Lili, Lina, Luiza, Mina, Róża
Greckie	Dora, Eugenia, Helena
Hebrajskie	Betty, Bina, Chawa, Elizabet, Joanna, Łaja, Małka, Maria, Rebeka, Rywka, Sara
Jidysz	Gitla, Lipa
Łacińskie	Cecylja, Klara, Paulina, Regina, Reja, Sabina
Perskie	Estera
Angielskie	Edzia (w postaci spolonizowanej)
Dwuznaczne	Jeny, Nuta

Jeśli chodzi o frekwencję, to w zbiorze imion męskich do najczęściej używanych należały: *Abram* (z wyraźną przewagą w stosunku do pozostałych), *Dawid*, *Jakób*, *Józef*, *Szmul* i *Aron*. Frekwencja imion żeńskich nie daje tak reprezentatywnych wyników. W większości imiona te występują pojedynczo lub z dwoma nazwiskami.

Tabela 3. Frekwencja imion męskich

Imiona męskie	Liczba wystąpień
Abram (też Abran)	26 (1)
Dawid, Jakób	12
Józef, Szmul	10
Aron	9
Icek	8
Lajzer, Moszek, Pinkus	7
Izrael, Mendel, Mordka	6
Chaim, Leon, Izydor, Wolf	5
Adam, Beniamin, Mojżesz, Szlama	4

W badanym materiale mamy poświadczenia wariantów imion skróconych, zdrobniałych, przekształconych fonetycznie i ortograficznie, np. *Abram/Abran*, *Julian/Juljan*, co nie było sprawą nową w okresie międzywojennym. Wariantywność tego typu występowała już znacznie wcześniej, o czym pisał Rothwand, zwracając uwagę na istnienie kilku porządków w zakresie ustalania personaliów: 1) porządek prywatno-familijny, 2) religijny (utrwalony w księgach kahalnych) oraz 3) urzędowy (odnotowany w aktach stanu cywilnego). Te trzy czynniki pozajęzykowe mogły determinować postać imion i nazwisk poszczególnych osób. Dodatkowo sprawę komplikowała częsta wśród Żydów praktyka przekazywania danych osobowych do celów urzędowych za pośrednictwem osób trzecich (Rot 23–32). Zofia Abramowicz tłumaczy tę formalną różnorodność imion jeszcze innymi przyczynami. Do najważniejszych należała interferencja językowa na różnych płaszczyznach, czego wyrazistym przykładem jest imię *Isaak*:

Imię *Isaak* w takiej postaci zostało zaadaptowane w języku cerkiewnosłowiańskim (poprzez grekę) i następnie weszło do zasobu imiennictwa rosyjskiego. *Icchak* i *Icchok* – to warianty najbardziej zbliżone do hebrajskiej formy *Jishaq*, przy czym [h] zarówno w języku polskim, jak i rosyjskim przetransponowane jest przez [x/ch], nie zaś [g]; imię *Ajzyk* powstało pod wpływem wymowy angielskiej (*Jishaq* < *Ajzak*, *Ajzek*, *Ajzyk*), natomiast język niemiecki motywował powstanie wariantu *Icek* (*Isak* < *Izak*, *Icak*, *Icek*); imiona *Icka*, *Icko* niewątpliwie powstały pod wpływem języka potocznego białostoczan na wzór słowiańskich zdrobnień i spieszceń typu *Janko*, *Wańka* z formy *Icek*, która na tym terenie z pewnością kojarzyła się z typowo polskimi zdrobnięciami typu *Janek*, *Bronek*, *Tomek* (Abramowicz 2002: 27).

Imiona żeńskie podobnie jak i męskie miały swoje warianty (materiał bydgoski nie jest pod tym względem reprezentatywny), co potwierdziła Abramowicz:

Chawa, hebr. *hawwa* w białostockiej diasporze funkcjonowało w wariantach: *Ewa* i *Ewwa*, *Chawa*, *Chowa*, *Chwolesz*, *Chwolisz* i prawdopodobnie *Chwienna*. Najbardziej rozpowszechnione były formy zbliżone do hebrajskiego pierwowzoru: *Chawa* i *Chowa* (z obocznością a/o). Pozostałe formy – to już derywaty powstałe w jidysz z zachowaniem semickiego rdzenia spółgłoskowego [hw] (ibid.: 27).

Druga przyczyna leży w symbolice tradycyjnych imion żydowskich:

Interesująca jest geneza powstania imion: *Hirsz*, *Lejb*, *Wolf*. Zrodziły się one z symbolicznego rozumienia błogosławieństwa Jakuba, który nadał swym dzieciom różne epitety i przezwiska: Naftali został nazwany łanią, stąd hebrajskie imię *Cewi* (*Cwi*) i jidyszowe *Hirsz* (niem. ‘jelen’); Juda – lwem, stąd hebrajskie *Aria* i jidysz *Lejb*, *Lew*, *Lewe*, czasem *Leon*; Beniamin – wilkiem, stąd hebrajskie *Zew* (*Zeew*) i jidysz *Wolf* (niem. ‘wilk’) (ibid.: 28).

Przyczyn różnorodności Abramowicz upatruje też w tłumaczeniu imion miejscowych na hebrajski:

W obrzędach religijnych w synagodze Żyd powinien był używać rdzennie hebrajskiego imienia, dlatego też powstawały tłumaczenia imion z języka miejscowego na hebrajski. W ten sposób imię jidyszowe *Ber* (< niem. Bär ‘niedźwiedź’) przeobrażało się w *Dowa*, *Benedykt* w *Barucha* (‘błogosławiony’), *Gottlieb* w *Jedydję* (‘umiłowany przez Boga’), *Febus* w *Uri* lub *Szraga* (‘światło’) itp. (ibid.: 28).

O tym, że Żydzi nosili także imiona nieuświęcone tradycją, czyli tzw. pogańskie, świadczy w materiale bydgoskim przykład *Fajwusz*, utworzony od imienia bożka Febusa. Co ciekawe, nie odnotowujemy w zebranych materiałach tłumaczeń imion rdzennie hebrajskich na jidysz, co opisywała Abramowicz (2002: 28).

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza ukazała szczególne cechy imion żydowskich, wyrażające się między innymi w wyjątkowym poszanowaniu tradycji narodowej, rodzinnej i wyznaniowej oraz w bogactwie kontekstów biblijnych, które podtrzymywały tożsamość tej społeczności w kulturze polskiej. Opracowanie nazewnictwa diaspory Żydów bydgoskich daje świadectwo ich ważnej roli w historii miasta i wraz z wcześniejszym artykułem o nazwiskach (Jaracz 2007) stanowi przyczynek do dalszych badań, w tym regionalnych na Kujawach oraz Pomorzu.

Skróty

akad. – akadyjski, ang. – angielski, arab. – arabski, aram. – aramejski, asyr. – asyryjski; bibl. – biblijny, fem. – feminum, germ. – germański, grec. – grecki, hebr. – hebrajski, im. – imię, jid. – jidysz, łac. – łaciński, niem. – niemiecki, pers. – perski, pol. – polski, rom. – romański, skróć. – skrócony, słow. – słowiański, starogerm. – starogermański, starosłow. – starosłowiański; stwniem. – staro-wysoko-niemiecki, zdrob. – zdrobniały, zdrobnienie, zlatyn. – zlatynizowane, zn. – znaczenie.

Literatura

- ABRAMOWICZ Z., 1996, *Nazwiska Żydów białostockich*, [w:] E. Wolnicz-Pawłowska, J. Duma (red.), *Antroponimia słowiańska*, „Prace Onomastyczne – Polska Akademia Nauk. Komitet Językoznawstwa” nr 35, Warszawa, s. 21–30.
- ABRAMOWICZ Z., 2002, *Antroponimia Żydów białostockich jako zwierciadło kultury i historii narodu*, „Onomastica Slavogermanica” t. 22, s. 25–34 (on-line: uwb.edu.pl/ifw/abramowicz1.htm; dostęp 10 VII 2008).
- BHN: *Behind the Name. The etymology and history of first names* (on-line: behindthename.com; dostęp 6 I 2015).

- BIEGAŃSKI Z., 1999, *Mniejszość żydowska w Bydgoszczy 1920–1939*, Bydgoszcz.
- BYSTRON J.S., 1993, *Nazwiska Polaków*, Warszawa.
- COHN R.I., 2008, *Yiddish Given Names. A Lexicon*, Lanham, Maryland (on-line: <https://books.google.pl/>).
- DACEWICZ L., 2001, *Antroponimia Białegostoku w XVII–XVIII wieku*, Białystok.
- DACEWICZ L., 2004, *Identifizierung der jüdischen Bevölkerung und slawische Eigennamenkultur in der alten Wojewodschaft von Podlasie*, „Namenkundliche Informationen“ z. 85/86, s. 201–208.
- DACEWICZ L., 2008, *Antroponimia Żydów Podlasia w XVI–XVIII wieku*, Białystok.
- HERZBERG I., 1903, *Geschichte der Juden in Bromberg*, Frankfurt am Main.
- JARACZ M., 2007, *Nazwiska Żydów bydgoskich w świetle polskiego systemu antroponimicznego*, [w:] M. Świącicka (red.), *Polszczyzna bydgoszczan. Historia i współczesność*, t. 3, Bydgoszcz, s. 99–110.
- NŻ: Z. Abramowicz, *Słownik etymologiczny nazwisk Żydów białostockich*, Białystok 2003.
- PSJ: Z. Borzymińska, R. Żebrowski (oprac.), *Polski słownik judaistyczny*, Warszawa 2003.
- ROT: J. Rothwand, *Imiona przez Żydów polskich używane*, Warszawa 1866.
- RYMNP: K. Rymut, *Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny*, t. 1–2, Kraków 1999–2001.
- RZETELSKA-FELESZKO E., 2006, *W świecie nazw własnych*, Kraków – Warszawa.
- TRONINA A., WALEWSKI P., 2009, *Biblijne nazwy osobowe i topograficzne. Słownik etymologiczny*, Częstochowa.
- <http://www.geni.com/people/>
- www.jewishfestival.pl/
- www.jhi.pl/ (strona Żydowskiego Instytutu Historycznego)
- www.rogozinscy.pl/content/view/172/72/
- www.sztetl.org.pl/de/term/

Jewish anthroponymy in the naming space of interwar Bydgoszcz – the system of given names Summary

The article discusses the problem of given names of Jews who lived in Bydgoszcz between 1920 and 1939. The diaspora counted at most two thousand (about 1,5% of the total population) and, apart from Poznań, it was the largest concentration of Jews in the Poznań voivodeship. The data was extracted from a list of contribution payers of the Jewish religious community from 1939. The current paper continues the research started in my previous article (Jaracz 2007) ('Last names of Bydgoszcz Jews in the context of the Polish anthroponymic system').